

Dilsel İfadelerin Mantıksal Örgüsü

Çağlayan Yılmaz*

* Assist. Prof. | Dr. Öğr.
Üyesi

Artvin Çoruh Üniversitesi,
Eğitim Fakültesi, Türkçe ve
Sosyal Bilimler Eğitimi
Bölümü | Artvin Çoruh
University, Faculty of
Education, Department of
Turkish and Social Sciences
Education

cagom49@yahoo.com
Artvin / TÜRKİYE

Gönderim / Received:
16.09.2022

Kabul / Accepted:
11.09.2023

Alan Editörü / Field
Editor:
Yurdağül Kılınç

Öz

Dilsel ifadeler üzerine mantıksal bir çözümleme çabası olan bu yazıda dil bir iletişim dizgesi olarak ele alınmış, iletişim amaçlı üretilen deyimler olarak sözceler bileşenlerine ayrılmıştır. Edim ve önerme olmak üzere iki anlamsal bileşenden oluşan sözcelerin, önermesel anlamına odaklanılmıştır. Önergeleri oluşturan terimlerin birbirleriyle ve şeylerle kurduğu ilişkilerin mantıksal örgüsünün önermenin sözdizimine olan etkisi ortaya konmaya çalışılmıştır. Yasaları tanımlayan genel önermeler ile şeyleri betimleyen tekil önermeler olmak üzere iki temel başlıkta ele alınan önermeler tümevarım mantığıyla çözümlenmiştir. Önergeleri oluşturan öğeler olarak terimlerin şeylerle kurduğu uygulama ve adlandırma bağlantıları örnekler üzerinden gösterilmiş ve şeylere yapılan gönderimin koşulları tartışılmıştır. Tekil önermelerin cümle dışında farklı sözdizimleriyle ifade edilebildiğinin kanıtlanmaya çalışıldığı bu yazıda sözdizimsel kuruluşları aynı olan dilsel ifadelerin farklı mantık örgülerine sahip olabildiği gösterilmiştir. Sözdizimi ile mantıksal örgü arasındaki ilişki tamlamalar üzerinden tespit edilmeye çalışılırken yer yer ortaya çıkan aykırılıklara da dikkat çekilmiştir. Aynı önermesel anlama sahip farklı sözdizimlerindeki tekil önermeler için bir çözümleme yöntemi önerilmiş, kullanılan örnekler standart Türkçeden seçilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mantık, önerme, gönderim, tanımlama, betimleme.

The Logical Construction of Linguistic Expressions

Abstract

This article aims at a logical analysis of linguistic expressions, language is accepted as a communication system. The utterances, which are the expressions produced for communication purposes, are divided into their components. The meaning of the utterance has two aspects, propositional and actual. This article further focuses on the propositional meaning of the utterance. The main argument of this article is on the logical construction of the relations between premises that make up the proposition and things. The propositions that are handled under two main headings, namely general propositions describing general laws and singular propositions describing things, have been mostly analysed in line with inductive logic. As the propositional elements, the application connections and naming connections of premises with things have been shown through examples, and the conditions of reference to things are discussed. In this article, which tries to prove that singular propositions can be expressed with different syntactic forms other than sentence form, it is shown that linguistic expressions with the same syntactic structures can have different logical patterns. While trying to determine the relationship between syntax and logical weave through phrases, attention was drawn to the occasional contradictions. An analysis method was proposed for singular propositions with

different syntactic forms with the same propositional meaning, and the examples used were selected from standard Turkish.

Keywords: Logic, proposition, reference, identification, description.

GİRİŞ

Günlük yaşamda bağlama bağlı olarak iletişim amaçlı gerçekleştirilen dilsel davranış “sözceleme” terimi ile karşılanırken sözcelemenin sonunda ortaya çıkan dilsel ileti ise “sözce” olur (Kıran, 1999, s. 94). Bir dilsel ifadenin sözce olabilmesinin ön koşulu, onun bir ileti olmasıdır. Dilbilgisi kurallarına uygun bir ifade üretmek bir sözceleme için gerekli, ancak yeterli değildir. Ancak bir iletiyle ortaya çıkan, bu nedenle anlamı bağlama bağımlı olan sözceler, nihayetinde dilsel ifadelerdir. Bu sebeple dilin işlevleri arasında iletişimin yerini belirlemek üzere bir soruşturma yapmak zorunludur.

Düşünceyi iletmek amacını anlam kuramının yönlendirici ilkesi olarak benimseyen Denkel’e göre dil iletişimin tek yolu değildir, ancak dilin evrimi onun iletişimsel işleviyle açıklanabilir (Denkel, 2021, s. 56-57). Denkel, evrimsel anlam kuramının inandırıcı olabilmesi için dili olmayan canlılarda da düşüncenin iletimine duyulan ihtiyacın kabul edilmesi gerektiğini savunur. “Biçim - anlam” ilişkisi de bu evrimsel sürecin sonucunda ortaya çıkar. Aksi hâlde, dil yetisini düşüncenin zorunlu belirtisi sayan ve insanın bu yetiye doğuştan sahip olduğunu savunan Chomsky’nin başını çektiği bilişsel kuramın evrimsel sürece ilişkin varsaydığı kırılmaları (veya sıçramaları) kabul etmek gerekir (Denkel, 2021, s. 73-74).

İster dil ister farklı bir iletişim dizgesi kullanılsın, aktarılmayan (veya aktarılması mümkün olmayan) bir düşünce, Denkel’e göre biçimsiz olduğundan anlamsızdır (Denkel, 2021, s. 40-41). Öte yandan dilin iletişimsel yönünü öncelemek dilsel ifadelerin zihinsel bir etkinlik olduğunu reddetmek demek değildir. Dilsel bir ifade tabii ki zihinsel bir etkinliğin ürünüdür. Ancak bu zihinsel etkinliği evrimsel süreçte iletişim ihtiyacı harekete geçirmiş ve yönlendirmiştir. Dolayısıyla Denkel’in yukarıdaki açıklamalarından, insanın ürettiği her dilsel ifadenin iletişimi amaçladığı sonucuna varılmamalıdır. Bir iletiye dönüşmeyen düşünceler (çıkarımlar, planlar, yorumlar vb.) karmaşık dilsel ifadelerle biçimlendirilebilir. Burada anlatılmak istenen, düşünceleri biçimlendiren dilsel ifadelerin iletiye dönüşmüş olması (veya iletilmek üzere oluşturulması) değil, gerektiğinde bir ileti olarak kullanılabilmesidir. İletiyeye dönüşmemiş bile olsa dilsel bir ifade iletişim üzere evrimleşmiş bir dizgenin ürünü olarak yine iletişim yönüyle değerlendirilmelidir.

Dilsel bir ifadeyi ileti (sözce) olarak değerlendirmek dil dizgesinin her ürününü bir eylem, bir davranış (sözceleme) olarak amacına (edimine) göre yorumlamayı gerektirir. Bu yaklaşıma bağlı olarak sözce olmayan dilsel ifadelerle, ifadenin kendisine gönderim yaptığı hâller dışında, karşılaşılmaz.

Somutlaştırmak gerekirse

1. *‘Kitap’ beş harfli bir sözcüktür.*

cümlesinde *‘kitap’* ifadesi,

2. *‘Bu olaya sınıfta çok gülüdü.’ cümlesi öznesizdir.*

cümlesinde *‘Bu olaya sınıfta çok gülüdü.’* ifadesi kendisine gönderim yapan, bu nedenle sözce olarak değerlendirilmesi söz konusu olmayan dilsel ifadelerdir.

Günlük yaşamda 1 ve 2’deki kullanımlarla sıkça karşılaşılmaz. Bir dilsel ifadenin daha dilbilgisi kurallarına göre oluşturulurken iletişime yönelik olduğu ve iletişim amacından bağımsız bir anlamının söz konusu olmadığını söyleyen Searle dilsel ifadenin amacı ile içeriği arasında yapılan ayrımın bir çözümleme yöntemi olmaktan öte bir işlev taşımadığını belirtir (Searle, 2000, s. 92-95). Sözceleme kuramına bağlı olarak geliştirilen bu yöntemle göre dilsel bir ifadenin bağlama bağımlı ve bağlamdan bağımsız iki anlamı vardır.

Bir dilsel ifade olarak cümlenin de içeriği ve amacı arasında ayrım yapılabilir. Cümlenin içeriği onun “önermesel anlamı”, cümlenin üretiliş amacı ise onun “edimsel anlamı” olarak değerlendirilir.

Önermesi bağlamdan bağımsız ele alınırken bağlama bağımlı olması sebebiyle cümlenin edimi doğrulanamaz dilsel ifade olarak mantık disiplininin dışında bırakılmıştır. Kendisinin “prima facie” (önermesel tutum) olarak adlandırdığı *inanmak, istemek, kuşullanmak* gibi edimsel ifadelerle kurulan cümlelerin sözdizimsel ve deneysel sorunlar barındıran bir bileşime sahip olduğunu söyleyen Russell’a göre *Sanırım yağmur yağacak* cümlesinde olduğu gibi alt cümleler içeren cümleler çözümlenemez (Russell, 2013, s. 193-195).

Russell’ın çözümlenemez olarak gördüğü cümleler, biçimsel mantık çalışmalarında önerme koşullarını sağlamayan cümleler olarak inceleme dışında bırakılmıştır. Dua, emir, rica, istek, soru gibi doğrulanamayan cümleler önerme olarak kabul edilmezler. Böyle cümleler; önermeleri “zorunlu - zorunlu olmayan”, “kesin - belirsiz” ve “mümkün - imkânsız” gibi karşıtlıklar üzerinden sınıflandıran modal mantığın da incelemediği ifadelerdir. Ancak dili bir iletişim dizgesi olarak gören sözceleme kuramına göre edimsiz bir cümle söz konusu olamaz. Zaten cümlenin edimiyle önermesini birbirinden ayırma fikri bu ön kabulün sonucudur. Bir şeyi söylemenin özünde bir şeyi söylemek istemek anlamına geldiğini belirten Searle iletişimsel amacı sözceleme kuramının merkezine alır. Searle’e göre bir sesi veya bir çizgiyi iletişim örneği olarak görmenin ön koşulu onun istemli bir davranışın ürünü olduğunu kabul etmektir (Searle, 2000, s. 83-84).

Her dilsel ifadenin sözce olmak üzere üretildiğini kabul etmek, her dilsel ifadenin bir edimi olduğunu kabul etmek demektir. Böyle bir genellemeden hareketle görünüşte edimsel işaretleyicisi olmayan cümlelerde de bir ediminin olması gerektiği sonucuna varılır.

3. *Adam nefes alıyor.*

cümlesinin edimsel bir işaretleyicisi yoktur. Böyle bir cümle bir trafik kazasının ardından kazazedeye ilk müdahaleyi yapan sağlık görevlisi tarafından söylendiğinde [*çok şükür*] *Adam nefes alıyor* anlamında bir durum tespitinden çok kazazedenin yakınının sakinleştirmek amaçlı olabilir.

Bazı doğrulanabilir cümlelerde ise kullanılan eylemin sözlük anlamı bazı edimlere izin verirken bazılarına izin veremeyebilir.

4a. *Karıma pırlanta yüzük satın aldım.*

cümlesinde *satın almak* eyleminin istemli olması sebebiyle ifadeden özel bir koşul gerektirmeden *Karıma [istemli olarak / farkında olarak / kendiliğinden değil] pırlanta yüzük satın aldım* anlamı çıkarılır. 4a’nın doğrulanması durumunda

4b. *Karıma pırlanta yüzük satın almayı istedim.*

cümlesinin de (4b’de *satın alma* eyleminin doğrulanması koşuluyla) doğrulanacağı açıktır. Şüphesiz *istemli olarak satın almak, satın alma eylemini istemek* demek değildir. Ancak *satın alma* eylemi gerçekleşmişse *satın aldım* ifadesinin yerine *satın almayı istedim* ifadesinin kullanılmasının mümkün olduğu bağlamlar olabilir. Buna imkân veren *satın almak* eyleminin sözlük anlamının böyle bir edime izin vermesidir.

3’ten anlaşılması gereken açık edimsel işaretleyicisi olmayan cümlelerin bağlamına göre bir ediminin olduğu iken 4a ve 4b’den anlaşılması gereken ise cümlenin önermesinde kullanılan dilsel ifadelerin sözlük anlamlarının (dilsel anlam) bu bağlamları sınırlandırdığıdır. Bu nedenle cümlenin edimsel anlamının aksine önermesel anlamı biçimsel ve sözdizimsel bir çözümlenmeye daha uygundur.

TARTIŞMA

Önermenin Terimleri

Dış dünyaya ilişkin tüm duyuların ve bunlardan elde edilen tüm çıkarımların dille somutlaştırıldığı düşünülürken dış dünyaya ilişkin yapılan her sınıflandırma, aslında dilsel ifadelerle yönelik bir sınıflandırma olur. Dış dünyayı tanımlamak üzere kullanılan her dilsel ifade “deyim” olarak adlandırılır. Gerek önermeler gerek önermeyi oluşturan “terim”ler dış dünyanın dildeki karşılığı olan deyimlerdir.

Önerme aralarında sözdizimsel bir ilişki bulunan “özne” ve “yüklem” gibi iki terimden oluşur. İster doğal dillerde olsun ister farklı amaçlarla tasarlanmış yapay dillerde olsun önermenin terimleri arasında bir ardılık söz konusudur. Ardılık, önermenin her şeyden önce bir dilsel ifade olarak zamana bağlı bir “çizgisellik”e sahip olmasının sonucudur (Saussure, 1998, s. 115). Bu durumda, önerme üzerine yapılacak bir çözümleme her şeyden önce dilsel bir çözümleme olmalıdır. Ancak, dilbilgisel koşullardan sadece sözdizimsel ilişkilerden kaynaklanan zorunluluklar anlaşılmalıdır. Çünkü sözdizimsel ilişkiler deyimler arasındaki anlam ilişkilerine bağlıdır. Önermenin terimlerinden hangisinin özne hangisinin yüklem olacağı deyimler arasındaki anlam ilişkisine bağlıdır.

5. *İnsan düşünen bir hayvandır.*

önermesinde *insan* ile *düşünen hayvan* terimlerinin arasındaki sözdizimsel ilişki söz konusu deyimlerin anlamının gereğidir.

Önermenin anlamı, onun doğruluk değeriyle doğrudan ilişkili olduğundan terimlerden öncelikle önermenin doğruluk değerini değiştirebilir parçalar olması beklenir. Doğrulanmış

6a. *İnsan uçamaz.*

önermesinin öznesinin değiştirilmesiyle elde edilen

6b. *Kuş uçamaz.*

önermesi yanlıştır. Benzer şekilde 6a'nın yüklemine değiştirilmesiyle elde edilen

6c. *İnsan konuşamaz.*

önermesi de yanlıştır.

Görüldüğü gibi önermelerin terimlerindeki değişiklik onların anlamını ve buna bağlı olarak doğruluk değerini değiştirmiştir. Dolayısıyla terimlerin birer deyim olarak öncelikle dilsel anlamları vardır. Bu dilsel anlam terimler arasındaki sözdizimsel ilişkinin ve önermenin anlamının belirleyicisidir.

Terim olarak kullanılabilen ve dilsel anlama sahip deyim biçimsel mantıkta “tümel” olarak adlandırılır. Tümeller “işlem”e ve “kaplam”a sahip deyimlerdir. İşlem bir tümelin tanımlanmasında kullanılan “özellikler”in listesi iken kaplam söz konusu özellikleri taşıyan “üye”lerin (“şey”lerin) kümesidir. Tümellerin dilsel anlamları onların önermelerde birbirleriyle kurdukları “tür - cins” ilişkisini belirler. Bir tümel kendisine göre kaplamı daha geniş, buna bağlı olarak işlemi daha dar olan tümelin türü olur. Dolayısıyla kaplamı daha geniş, buna bağlı olarak işlemi daha dar olan tümel cins olur (Löringhoff, 1973, s. 45-46). Yani bir tümelin işlemi ve kaplamı bir başka tümelin işlemi ve kaplamıyla ilişkilidir. Hatta bir hiyerarşi örneği olarak Porphyrios Ağacı’nda beş adet tümel kaplam ve işlem bakımından cinsten türe doğru *cevher - cismi olan - canlı - duygulu - akıllı* olarak sıralanmıştır (Öner, 2017, s. 39).

Genel Önermeler

Grünberg, terimlerinin tamamı birer tümel olan önermeleri “genel önerme” olarak adlandırır. Böyle önermeler yasaları ortaya koyan, tanım yapan önermelerdir. Bu sebeple bir tümel bir genel önermede “genel terim” olur. Genel önermenin terimleri arasındaki anlam ilişkisi ve bu ilişkiye bağlı olarak ortaya çıkan sözdizimi tamamen dilin sınırları içindedir. Tanım olmaları sebebiyle genel önermenin öznesi “tanımlanan”, yüklemi ise “tanımlayan”dır (Grünberg, 1999, s. 26).

7a. *Yarasa uçan memelidir.*

önermesinde *yarasa*; *uçan* ve *memeli* olarak,

7b. *Memeli doğuran omurgalıdır.*

önermesinde ise *memeli*; *doğuran* ve *omurgalı* olarak tanımlanmıştır. Tanımlayan her deyim mutlaka tanımlanabilir veya önceden tanımlanmış olmalıdır. Öyleyse tanımlayan da tanımlanan da işleme sahip olmalıdır. Ancak, iki genel terim arasındaki tanımsal ilişkide hangisinin tanımlayan, hangisinin tanımlanan; başka bir deyişle hangisinin özne hangisinin yüklem olması gerektiği hususunda dil kullanıcısı seçim yapamaz. Özne ve yüklem, dilin sınırları içinde söz konusu genel terimlerin işlemine göre belirlenmiştir. İki tümel arasında tanımsal bir ilişki kurulması hâlinde işlemdeki genel terim sayısı fazla olan tümelin özne olması zorunludur. Löringhoff türün, bağlı olduğu cinse bazı özelliklerin eklenmesiyle ortaya çıktığı yönündeki açıklaması bu tespitin klasik mantık terimleri üzerinden ifadesidir (Löringhoff, 1973, s. 45).7a’da *yarasa* ve 7b’de *memeli* genel terimleri (genel terim olarak kullanılan tümeleri) iki genel terimle tanımlanmıştır. Ancak, dikkat edilirse *memeli* genel terimi *yarasa* genel terimini tanımlamak için kullanıldığından *memeli* genel terimini tanımlamak için kullanılan genel terimler *yarasa* için de kullanılabilir.

Aslında

7c. *Yarasa uçan, doğuran omurgalıdır.*

genel önermesinde olduğu gibi, üç genel terimle tanımlanabildiğinden, *yarasa* genel teriminin işlemi *memeli* genel teriminin işleminden fazladır. Bu durumda, işlemdeki genel terim sayısı daha fazla olan *yarasanın* özne olduğu

7d. *Yarasa memelidir.*

genel önermesi doğru olduğundan işlemdeki genel terim sayısı daha az olan *memelinin* özne olduğu

7e. *Memeli yarasadır.*

genel önermesi yanlıştır. 7d’nin doğru olması ve 7e’nin yanlış olması dilsel bir zorunludur. Öte yandan, tanımlanan bir genel terimin işlemi, işlemlerinde ortak genel terimler bulunan genel terimlerin bir araya getirilmesiyle oluşmaz. İşlemlerinde ortak genel terimler bulunan genel terimleri bir araya getirerek yeni bir işlem oluşturmak ve bunu adlandırmak imkânsızdır. Memeliler kümesinin bazı üyeleri uçmasaydı veya uçanlar kümesinin bazı üyeleri *memeli* olmasaydı *yarasa* denen şeyler olmayacak, dolayısıyla olmayan bir şeyin tanımlanması da söz konusu olmayacaktı. Genel terimleri şeylerden oluşan birer küme olarak düşünmek, farklı kümelerden seçilmiş şeylerle yeni bir küme oluşturmayı mümkün kılar. Dolayısıyla yeni oluşturulmuş bir kümenin kaplamındaki şeyler, daha önce başka kümelerde bulunduğundan önceki kümeleri karşılayan tümeler, yeni oluşturulmuş kümenin işlemi tanımlamak için kullanılır.

İçlem ve kaplam arasındaki öncelik sorununu “küme - tip” ayrımı üzerinden ele alan Armstrong “Kümeler mi tipleri oluşturur, yoksa tipler mi kümeleri oluşturur?” sorusunun cevabını arar. Bir şey

olarak bir elektron, elektronlar kümesinin bir elemanı olduğu için mi o türdendir yoksa elektron özelliği gösterdiği için mi bu kümenin elemanıdır? Bir yapıt beğenildiği için mi güzeldir güzel olduğu için mi beğenilir? Bir davranışı, erdemli olduğu için mi Tanrı beğenir yoksa Tanrı beğendiği için mi erdemlidir? Bu soru, farklı kavram ve sözdizimsel yapılarda, ontoloji ve epistemolojiden estetik ve etiğe, tüm felsefe alanlarını meşgul etmiştir (Armstrong, 2017, s. 58-59). Platon'un Kratylos diyaloguna kadar giden bu tartışmada, kaplama öncelik veren taraf gösteren ile gösterilen arasındaki ilişkinin uzlaşımına ortaya çıktığını (doğal bir nedeninin olmadığını) savunurken işleme öncelik veren anlayış gösteren ile gösterilen arasındaki ilişkinin nedenli olduğunu kabul eder.

7a'da yarasa genel teriminin işleminde uçan ve memeli genel terimlerinin bulunmasının sebebi uçan ve memeli genel terimlerinin işlemlerinde ortak genel terimlerin bulunması değil, uçan ve memeli şeylerin var olmasıdır. Her ne kadar duyuşal karşılığı olmayan *sevgi, cesaret, karamsarlık, adalet, dev, peri, hortlak, anka kuşu, pegasus* gibi deyimler ilk bakışta kaplamı olmadığı halde işlemleri olan tümeller gibi düşünülse de bu tümellerin duyuşal karşılığı olanlardan farkı yoktur. Hissedilen her duygu gibi zihinde oluşan her hayal de bir "şey"dir. Şeyler duyuşal olabildiği gibi duyuşal olmayabilir. Dolayısıyla önce şeyler vardır. Tümeller var olan şeylerin sonucudur.

Tekil Önermeler

Grünberg'e göre bir tümel kaplamındaki her bir şeye uygulanabilmelidir. Dahası genel terim olarak kullanıldığında bir tümeli tanımlayan her tümel, tanımladığı tümelin kaplamındaki şeylere uygulanabilmelidir. Tümellerin kaplamındaki şeylerle kurduğu bu bağlantıya "uygulama bağlantısı" denir (Grünberg, 2006, s. 117).

Bir küme, bazı şeyler arasında ortak bir özelliğin (veya özelliklerin) fark edilmesiyle oluşabilir. Ortaya çıkan kümeyi karşılayan tümelin, kümede bulunan tüm şeylerin ortak özellikleriyle zorunlu bir ilişkisi olmalıdır. Her biri birer tümel olan bu ortak özellikler söz konusu tümeli tanımlayan yani onun işlemini oluşturan tümellerdir. Tanımlanan bir genel terimi tanımlayan genel terim (veya genel terimler), deneyimlere bağlı olarak ortaya çıkar. Sürecin deneysel/deneyimsel yönünü atlayarak dil içi zorunluluğu, analitik bir kesinlik olarak yorumlamak, genel terimlerin kaplamını, dolayısıyla genel terimlerin şeylerle olan uygulama bağlantısını ihmâl etmek olur.

8a. *Pamuk beyaz ve yumuşaktır.*

önermesinde (bu genel önermenin mutlak bir tanım olduğu varsayımıyla) pamuk olan tüm şeyler beyaz ve yumuşak olmak, aynı şekilde beyaz ve yumuşak olan tüm şeyler pamuk olmak zorundadır. Bu durumda pamuk, beyaz olan şeylerin kümesi ile yumuşak olan şeylerin kümesinin "kesişim kümesi"dir. Bir kesişim kümesi olması sebebiyle pamuk olan şeylerin kümesi beyaz olan şeylerin kümesinin ve yumuşak olan şeylerin kümesinin ayrı ayrı "alt küme"si olmak zorundadır. Tanımlanan bir genel terimin kaplamı kendisini tanımlayan genel terimin (veya genel terimlerin ortak) kaplamından daha fazla şeye sahip olamaz. Dolayısıyla bir genel terim kendisinden daha dar kaplamalı bir genel terimle (veya genel terimlerle) tanımlanamaz.

8b. *Pamuk beyazdır.*

önermesinin doğru olması hâlinde

8c. *Beyaz pamuktur.*

önermesinin yanlış olmasının sebebi, beyaz olan şeylerin pamuk olan şeylerden fazla olmasıdır.

Mutlak bir tanımda öznedeki ve yüklemdeki genel terimlerin kaplamı birbirine eşit olmalıdır ve tanım önermelerinin tümevarım süreci " \leftrightarrow " (ancak ve ancak) mantıksal değişmezi ile ifade edilmelidir (Grünberg, 1999, s. 27).

$(\forall x) (x \text{ pamuktur} \rightarrow x \text{ beyazdır} \wedge x \text{ yumuşaktır})$

önermesi

$(\forall x) (x \text{ beyazdır} \wedge x \text{ yumuşaktır} \rightarrow x \text{ pamuktur})$

biçiminde ifade edildiğinde aynı doğruluk değerinde olmalı ve bu tanım önermesi

$(\forall x) (x \text{ pamuktur} \leftrightarrow x \text{ beyazdır} \wedge x \text{ yumuşaktır})$

biçiminde gösterilmelidir. Ancak bu yazıda tanım amaçlı oluşturulmuş her genel önerme, amacını gerçekleştirip gerçekleştirmediğine bakılmaksızın, başka bir deyişle mutlak bir tanım olup olmadığına bakılmaksızın, tanım olarak değerlendirilmiştir. Bu yaklaşımın bir sonucu olarak yüklemdeki genel terimin (veya genel terimlerin ortak) kapsamı öznedeki genel terimin kapsamına eşit veya ondan geniş olmalıdır. *8a'*da *beyaz ve yumuşak* olan şeylerin niceliği, *pamuk* olan şeylere eşit olabileceği gibi *pamuk* olan şeylerden fazla da olabilir. Öyleyse tanım önermeleri " \rightarrow " (koşul) mantıksal değişmezi ile ifade edilmelidir.

Benzer şekilde

8d. Beyaz ve yumuşak olan şey pamuktur.

önermesi, *8a'*nin doğru olması hâlinde, doğru kabul edilemez. *8d'*nin doğru olması hâlinde ise *8a* doğru olamaz. Yani *8a* ve *8d* aynı genel önermenin farklı ifade biçimleri değildir. *8d'*nin bir tanım olarak doğru olması pamuk olan şeylerin beyaz ve yumuşak olan şeylerden az olmadığı varsayımla mümkündür.

Bu varsayım göz ardı edildiğinde *8d*

8e. [Bu/Şu/O] beyaz ve yumuşak şey pamuktur.

gibi bir tekil önerme olarak bağlama bağımlı doğrulanabilir. *8e'*nin tümevarım süreci, bir şeye karşılık gelmek üzere *x* ile ifade edilirse öyle bir *x vardır ki x beyazdır ve x yumuşaktır ve x pamuktur*. Bu ifadenin niceleyiciler ve mantıksal değişmezler kullanılarak gösterimi şöyledir:

$(\exists x) (x \text{ beyazdır} \wedge x \text{ yumuşaktır} \wedge x \text{ pamuktur})$.

Terimler arasındaki kapsam ilişkisi kendiliğinden bir işlem ilişkisi ortaya koyduğundan, tanımlanan bir deyim olarak özne, tanımlayan bir terim olarak yüklemle zorunlu (zorunluluk " \rightarrow " ile gösterilmiştir) bir ilişki kurar. Ancak özne ile yüklem arasındaki işlem bağlantısını, genel terimin mutlak tanımı, başka bir deyişle analitik kesinlik olarak kabul etmek, yüklem kapsamının öznenin kapsamından geniş olabileceği olasılığını göz ardı etmek anlamına gelir. Kapsamı öznenin kapsamından geniş olan yüklemdeki genel terimlerden, öznenin işlemi eksiksiz olarak karşılaması beklenemez. Öyleyse genel terimin mutlak tanımını ortaya koyup koymamasına bakılmaksızın genel önermeler, genel bir yasayı ortaya koyan önermeler olarak değerlendirilmeli ve bu sebeple genel önermelerin öznesi, genel terim olarak kullanılan bir tümel (dilbilimdeki karşılığıyla "sözlük ögesi") olarak kabul edilmelidir.

9a. Yumuşak kabuklu kaplumbağa akciğer, deri ve ağız içi solunumu yapar.

önermesinin öznesi olan *yumuşak kabuklu kaplumbağa* deyimini bir tümeldir. Öznedeki deyim tek bir genel terim olduğundan *9a'*nin öznesi

9b. Bazı kaplumbağalar yumuşak kabukludur.

9c. Bazı yumuşak kabuklular kaplumbağadır.

tekil önermelerinden elde edilemez. Dolayısıyla 9b' den elde edilen *yumuşak kabuklu kaplumbağa*, *yumuşak kabuğa sahip kaplumbağa*, *kaplumbağanın yumuşak kabuklusu*, *kaplumbağanın yumuşak kabuklu olanı* gibi deyimler ve 9c' den elde edilen *kaplumbağa olan yumuşak kabuklu*, *yumuşak kabuklunun kaplumbağa olanı* gibi deyimler birer tümel olarak değil, aralarında anlam ilişkisi bulunan terimlerin oluşturduğu önermeler olarak değerlendirilmelidir. Bu durumda 9b ve 9c' den elde edilen söz konusu deyimler de bu önermelerle aynı önermesel anlama sahip tekil önermelerdir.

Bir deyim tekil önerme olması için cümle olması zorunlu olmadığından bir dilin sözdizimsel koşullarını sağlayan her deyim ilgili dile ait bir tekil önerme olabilir. Örneğin 9b ve 9c' den elde edilen söz konusu deyimler Türkçede tamlamaya dönüşürken tekil önermelerin yüklemi tamlayan, öznesi ise tamlanan olmuş; "özne - yüklem" uyumunun yerini "tamlayan - tamlanan" uyumu almıştır.

Genel önermeler olmadıklarından 9b ve 9c' de yüklem öznelere işlemi oluşturan genel terimler barındıramaz. 9b' de *yumuşak kabuklu* olmak *kaplumbağa* olmanın ve 9c' de *kaplumbağa* olmak *yumuşak kabuklu* olmanın koşulu değildir.

Aralarında kaplam ve işlem ilişkisi olmayan terimler yasaları ifade eden genel önermeler oluşturmadığından böyle terimlerden oluşan önermeler, ancak belirli bir bağlamla ilişkili olarak doğrulanabilirler. Terimleri arasında kaplam ve işlem ilişkisi bulunmayan tekil önermelerde yüklemdeki terimin (veya terimlerin), öznedeki terimi tanımlaması beklenemez. Çünkü özne kavram değil, şeydir. Şey tanımlanamaz, ancak betimlenebilir. Russell şeylerin niteliklerine göre değil, uzay-zamana göre tanımlanmasının sağduyuya uygun olduğunu söyler. Çünkü aynı niteliklerin farklı şeylerde bulunması mümkünken aynı uzay-zamanda farklı şeylerin bulunması imkânsızdır (Russell, 2013, s. 112-113).

Öznesi şey olan tekil önermeler, bir bakıma, "betimsel" önermelerdir. Bağlama bağımlı olduğundan betimleme yapılan bir önermenin doğrulanması da terimler arasındaki zorunlu anlam ilişkisi (kaplam - işlem ilişkisi) üzerinden değil, şey ile ona uygulanan özellik arasında gözlemlenen uygunluk üzerinden yapılabilir. Bağlama göre şeye uygulanan her özellik bir tekil önerme oluşturur.

10a. *Çiçeklenmiş ağaçlar hışırtıyla sallanıyordu.*

önermesinin tümevarım süreci

$(\exists x) (x \text{ ağaçtı} \wedge x \text{ çiçeklenmişti} \wedge x \text{ hışırtılıydı} \wedge \text{sallanıyordu})$

biçiminde gösterilir. 10a aslında

10b. *[Bu/şu/o] şeyler ağaçtı.*

10c. *[Bu/şu/o] şeyler çiçeklenmişti.*

10d. *[Bu/şu/o] şeyler hışırtılıydı.*

10e. *[Bu/şu/o] şeyler sallanıyordu.*

gibi dört önermeden oluşmuştur. 10a' da genel terim olarak kullanılan *çiçeklenmiş*, *ağaç*, *hışırtılı*, *sallanıyor* tümelleri arasında zorunlu anlam ilişkisi yoktur. Dolayısıyla farklı sözdizimlerine sahip

10f. *Çiçeklenmiş ağaçlar sallanarak hışırdıyordu.*

10g. *Hışırtıyla sallanan ağaçlar çiçeklenmişti.*

10h. *Hışırtıyla sallananlar çiçeklenmiş ağaçlardı.*

10i. *Ağaçlar çiçeklenmiş bir hâlde, hışırtıyla sallanıyordu.*

gibi önermeler 10a ile aynı önermesel anlama (bu nedenle aynı doğruluk değerine) sahiptir. Şey ile özelliği belli bir bağlamda bir araya getiren her deyim, dilin sözdizimine uygun olduğu sürece, bir tekil önermedir.

11a. *Limon sarıdır.*

gibi bir genel önermen (Temimhan, 2007, s. 28-29) sözdizimsel olarak cümle olmak zorundadır. Bu sebeple *limon*, *sarı* olarak 11a'da tanımlandıktan sonra bu iki terimin artık bir araya gelebileceği başka bir sözdizimi yoktur. Yani *sarı limon* gibi deyim 11a biliniyorken mümkün değildir. Öte yandan

11b. *Limon çürüktür.*

gibi bir önermenin terimleri arasında tanımsal bir ilişki yoktur. Yani çürük, limonun içlemi olan bir genel terim değildir. Bu sebeple çürük limon, çürük ve limon gibi farklı sözdizimsel formlar mümkün deyimler olarak 11b ile aynı önermesel anlama sahip tekil önermelerdir.

Benzer şekilde

12a. *Kalem yazı yazar.*

önermesi bir yasa olarak (bir genel önerme olarak) ortadayken *yazı yazan kalem* gibi iki terimden oluşmuş bir deyim mümkün değildir. Çünkü *yazı yazan kalem* deyimini cümle olmadığından genel önerme olarak kabul edilemez. Cümle olmayan bir sözdizimi ancak tekil önerme olabilir. Diğer yandan *yazı yazan kalem* deyimini tekil önerme de olamaz. 12a'da *kalem* terimini tanımlayan *yazı yazar* deyimini artık *kalem* tümelinin içleminde. Bir tümel içlemindeki tümelle betimlenemez. Yani *limon*, *sarı* olmak zorundaysa *kalem* de *yazı yazmak* zorundadır. Dolayısıyla *sarı limon* deyimini gibi *yazı yazan kalem* deyimini de iki terimden oluşmuş bir deyim olamaz. Bununla birlikte

12b. *[Bu/şu/o] kalem yazı yazmaz.*

önermesindeki *yazı yazmaz* deyimini ve

12c. *[Bu/şu/o] kalem iyi yazı yazar.*

önermesindeki *iyi yazı yazar* deyimini *kalem* tümelinin içleminde, yani tanımında yoktur. Bu sebeple *yazı yazmayan kalem* 12b'yle, benzer şekilde *iyi yazı yazan kalem* 12c'yle aynı önermesel anlama sahip tekil önermelerdir.

Gönderim

Tekil önermelerde, şeylere uygulanmak üzere genel terimler kullanılır. Ancak dikkat edilirse, bu genel terimlerden biri "gönderim" yapmak üzere seçilir. Gönderim yapan genel terim, şeye uygulanan genel terimler arasından sözdizimsel bakımdan özne olarak seçilen terimdir. 11b'de *limon* ve *çürük* genel terimleri aynı şeye uygulanmış, ilgili şeye gönderim yapılmak üzere *limon* genel terimi seçilmiştir (başka bir deyişle özne *limondur*). 12b'de ve 12c'de ise gönderim yapmak için *kalem* genel terimi seçilmiştir. Her ne kadar öznenin sözdizimsel bir görünümü olsa da bu görünüm, özne olmanın sebebi değil sonucudur. Çünkü genel önermelerde olduğu gibi tekil önermelerde de özne olmanın anlamsal koşulu (veya koşulları) vardır. Aralarında kaplam - işlem ilişkisi olmayan genel terimleri barındıran tekil önermelerde, şeylere uygulanan genel terimler arasından gönderim yapan genel terimin seçimine etki eden anlamsal koşula (veya koşullara) ilişkin iki farklı yaklaşımın karşılaştırılmasıyla bir değerlendirme yapmak mümkündür:

Bu yaklaşımlardan ilki Aristo'nun *Kategoriler* adlı yapıtından çıkarılabilir. Yüklemeleri on başlıkta (Aristoteles, 2021, s. 23) sınıflandırdığı bu yapıtında Aristo "öz" (cevher) adını verdiği bir kategoride aralarında tür - cins ilişkisi bulunan tümelleri ele alır. Genel terim olarak kullanılan bu tümeller, bir

başka tümeli tanımlayabildiği gibi bir şeye gönderim de yapabilir. Bu bakış açısıyla bir şeyin birden fazla özü bulunabilir. Aralarında tür - cins ilişkisi bulunan tümeller üzerinden düşüncesini açıklamaya çalışan Aristo, *hayvanın* tür olarak *insanı*, benzer şekilde *bitkinin* tür olarak *ağacı* tanımlayabildiği gibi *hayvan* ve *bitkinin* şeylere gönderim yapabildiğini söyler. Ancak türün tanımında cinse göre daha fazla bilgi bulunduğundan şeye gönderim yapılmak üzere cins yerine daha çok tür kullanılmalıdır. Türler ile ilgili olarak cinsler doğrulanabilse de tersi yapılamaz. Bu sebeple tür, cinse göre daha öncelikli bir özdür. Öyleyse *hayvanla* değil *insanla*, benzer şekilde *bitkiyle* değil *ağaçla* gönderim yapılmalıdır. Çünkü *insan hayvandan*, *ağaç bitkiden* daha öncelikli özlerdir (Aristoteles, 2021, s. 24-25).

Arsito'ya göre şeylere gönderim yapılmak üzere öz dışındaki kategorilere ait yüklemeler daha kullanışsızdır. Şeylerin bir parçası (veya bir özelliği) olarak onlardan ayrılamayan, varlığı ancak şeylerin varlığına bağlı olan "nitelik" kategorisi bunlardan biridir. Nitelik kategorisine ait yüklemeler bir şeyi betimleyebilir, ancak ona gönderim yapamaz. Bir nitelik olarak *beyaz*, ancak şeyler üzerinde görülebilir. Hiçbir şey yokken *beyaz* da yoktur. Öyleyse bir şeye *beyaz* genel terimi yüklenebilir, ancak bir şeye *beyaz* diyerek gönderim yapılamaz (Aristoteles, 2021, s. 24).

Görüldüğü gibi biçimsel mantıkta tümel önermelerden hareketle terimler arasında kurulan "tür - cins - ayırım" ilişkisi, tekil önermelerde gönderim yapan genel terimin seçimine dayanak olmuştur. Ancak Grünberg'e göre bir türe en yakın cinsi tespit etmek ilkece mümkün olmadığından cinsler arasında her kullanımda geçerli bir sınıflandırma yapılamaz (Grünberg, 1999, s. 26-27).

13a. *İnsan akıllı hayvandır.*

önermesinde bir tür olan *insana hayvandan* daha yakın cinsler (*omurgalı*, *memeli*, *yapay zekâ* gibi) her zaman bulunabilir. Ayrıca cinsin yakınlığı kullanıldığı önermeye göre değişir. Cinsler arasındaki hiyerarşi ortadan kalktığına tür - cins ayırımı da kendiliğinden ortadan kalkar. Öte yandan 13a'da *akıllı* da *hayvan* gibi bir tümeldir. Yani *insan* kümesi *hayvan* kümesi ile *akıllı* kümesinin kesişim kümesidir. Dolayısıyla ayırım - cins ayırımının da nesnel bir karşılığı yoktur. Şeye yüklenen genel terimler arasından onu bağlamındaki diğer şeylerden ayırmak üzere en kullanışlı olanı seçilir. Yani doğru bir gönderimden değil, uygun veya başarılı gönderimden söz edilebilir.

Kitap ve *kalın* gibi iki genel terimin yüklenebildiği *x* gibi bir şeye gönderim yapılırken söz konusu iki terim arasından bağlama uygun bir seçim yapılmalıdır. Tekil önermenin betimlediği *x*'in bulunduğu bağlamda *kitap* genel teriminin yüklenebildiği başka şeyler yoksa *x*'e *kitap* ile gönderim yapılabilir. Ancak *kitap* genel teriminin yüklenebildiği başka şeyler varsa *x*'e *kalın* ile bir gönderim daha yapmak gerekebilir.

14a. A — *Kitabı bana uzatır mısın?*

B — *Hangisini?*

A — *Kalın olanı.*

14a'daki diyalogda görüldüğü gibi *x*'e gönderim yapılmak üzere *kitap* genel terimi kullanılmış, ancak *x*'in bağlamı bu gönderime uygun olmadığından olsa gerek iletişim aksamıştır. Sonrasında *kalın* genel terimiyle *x*'e gönderim yapılarak iletişime devam edilmiştir.

Kitap ve *kalın* genel terimlerinin yüklendiği *x*'e *kitap* ile gönderim yapıldığında

14b. *[Bu/şu/o] kitap kalındır.*

önermesi, *kalın* ile gönderim yapıldığında ise

14c. *[Bu/şu/o] kalın [şey] kitaptır.*

önermesi elde edilir. Bu durumda *kalın kitap*, *kitabın kalın olanı* deyimleri 14b ile aynı önermesel anlama sahipken *kitap olan kalın [şey]*, *kalın [şey]in kitap olanı* deyimleri ise 14c ile aynı önermesel anlamdadır.

Tekil Terimler

Genel terim olarak kullanılan bir deyim farklı önermelerde farklı şeylere gönderim yapabilir. Bu sebeple, şeye gönderim yapan bir genel terimi şeyin “ad”ı (dilbilimsel karşılığıyla “özel ad”) olarak görmemek gerekir. Bir deyim bir şeyin adı olabilmesi için her önermede aynı şeye gönderim yapması, dolayısıyla hiçbir önermede o şeyden başka bir şeye gönderim yapmaması gerekir. Ayrıca bir şeyin adı olan deyim kullanıldığı herhangi bir önermede, başka hiçbir deyim söz konusu şeye gönderim yapamaz. Şeylerin adı olarak böyle deyimler şeylerle “adlandırma bağlantısı” kurarlar. Bir deyim yüklem olabilmesi için farklı farklı şeylere, dilsel koşullara bağlı olarak uygulanabilmesi gerektiği göz önünde bulundurulduğunda, şeylerin adı olan deyimlerin yüklem olması imkânsızdır. Farklı şeylere gönderim yapmayan terimler, çıkarımla elde edilmediğinden bu terimlerin gönderim yaptığı şeylerle aralarında nedensel (veya zorunlu) bir ilişki de söz konusu değildir. Bir kişinin adının Ahmet olmasının bir nedeni olamaz. Nedenselliğin ortadan kalkmasıyla kaplamdan ve içlemden yoksun olan böyle deyimler gönderim yaptıkları şeyin adı olarak kullanıldıkları her önermenin öznesi olurlar. Hep aynı şeye gönderim yapan, gönderim yaptığı şeyle aralarında nedensel bir ilişki bulunmayan ve kullanıldıkları her önermede özne olmak zorunda olan böyle deyimlere “tekil terim” denir.

Grünberg tekil terimi şeylerle arasında “gösterme bağlantısı” veya “adlandırma bağlantısı” olan deyim olarak tanımlıyor. Ona göre tekil terim bir önermede tek bir şeyi gösteren (veya adlandıran) deyimdir. Bu yaklaşımla her tekil önermede bir tekil terim olmak zorundadır. Grünberg günlük dillerde (başka bir deyişle doğal dillerde) ve teknik dillerde (başka bir deyişle yapay dillerde) kullanılan tekil terimleri ayrıntılı bir semiotik sınıflandırmayla ele alır (Grünberg, 2006, s. 87-111). Ancak bu yazıda tekil terim dar anlamda ele alınmıştır. Grünberg’in sınıflandırmasındaki “ilkel basit tekil terim”ler başlığı altında yer alan “özel ad”lar sınıfı dışındaki sınıflarda tanımlanmış deyimler bu yazıda basit tekil terim olarak kabul edilmemiştir. Çünkü özel adların dışında kalan ilkel basit tekil terimlerin her biri bir bileşik tekil terimin kısaltmasıdır (veya bir bileşik tekil terime götürülebilir). Bileşik tekil terimler ise aslında birer tekil önermedir. Bu yazıda, tekil önermelerin şeyleri konu alan önermeler olduğu kabul edilmekle beraber, her tekil önermede tekil terim bulunmasının zorunlu olduğu yargısı benimsenmemiştir.

Şey hakkında bilgi vermek üzere oluşturulan bir tekil önerme, şeye yapılan gönderim üzerinden bir betimleme yapar. Kuramsal olarak şeylerin sonsuz sayıda özelliği olduğundan, onları betimlemek üzere sonsuz sayıda tekil önerme oluşturulabilir. Ancak şeyi betimleyen hiçbir özellik (ister şeye gönderim yapsın ister yapmasın) onunla özdeş değildir. Bu bakımdan, şeyin adı olarak tekil önermenin öznesi olan bir tekil terimle özdeş bir betimleme söz konusu olamaz. Sonsuz özelliğe sahip bir şeyi ancak bazı özellikleriyle (tüm özellikleriyle değil) tanımak mümkündür.

15a. *Ahmet öğrencidir.*

15b. *Ahmet çalışkan bir öğrencidir.*

15c. *Ahmet sınıfın en çalışkan öğrencisidir.*

önermelerinde *Ahmet* hakkında farklı bilgiler verilmiştir. İlk bakışta bu önermelerden bazılarının *Ahmet*'i belirli hâle getirmek (diğer şeylerden seçilebilir hâle getirmek) üzere daha kullanışlı olduğu düşünülebilir. 15a'dan elde edilen *öğrenci [olan] Ahmet* deyiminin (bu deyim de bir tekil önermedir) 15b'den elde edilen *çalışkan bir öğrenci [olan] Ahmet* deyimine kadar bilgi içermediği açıktır. Hatta 15c'den elde edilen *sınıfın en çalışkan öğrencisi [olan] Ahmet* deyimini ilk iki önermeden elde edilen deyimlere göre *Ahmet* hakkında daha çok bilgi içerir. Ancak böyle bir karşılaştırma üzerinden, tekil önermeler arasında

şeyleri belirli hâle getirme yetkinliği bakımından bir derecelendirme (veya bir sınıflandırma) yapmak yanlıştır. 15a gibi bir önermede *Ahmet* tekil terimi ile başarılı bir gönderim yapılırken daha fazla bilgi içeren 15b veya 15c gibi önermelerde başarısız bir gönderim yapılabilir. Ancak, başarılı veya başarısız, üç önermede de *Ahmet* tekil terimi ile bir gönderim yapılmıştır.

Betimleme ve Belirlilik

Tekil önermeye konu olan şeyin iletişimin tarafları arasında yeterli düzeyde belirlenmiş olmasıyla başarılı bir gönderim mümkün olur. Ancak ister tekil terimle ister genel terimle yapılsın bir gönderimin başarısı, söz konusu tekil önermenin yüklemine yapılmış olan betimlemeden tamamen bağımsızdır. Bağlama bağımlı olarak doğrulandığından yüklemde yapılan betimlemenin, söz konusu tekil önermedeki gönderimin başarısına bir katkısı olamaz. Her ne kadar “belirli - belirsiz” olarak ikili bir karşıtlık üzerinden bir yönünün veya her iki yönünün işaretlendiği bir kategori olarak doğal dillerde belirliliğin sözdizimsel koşulları tanımlansa (Yılmaz, 2021, s. 113-114, 18. dipnot) da herhangi bir betimleyici deyim bir şeyi, bağlamından bağımsız olarak kendinde var olan (sözlüksel veya sözdizimsel) yetkinliği sayesinde belirli kılması olanaksızdır. Başarılı bir gönderim, iletişimin tarafları arasında iletiye konu olan şey üzerinde gerçekleşmiş olan uzlaşının sonucudur. Uzlaşım (dolayısıyla başarılı bir gönderim), iletinin önermesel anlamından bağımsızdır ve tamamen bağlama göre şekillenir.

Önermenin, ister genel önerme ister tekil önerme olsun, yüklemine genel terim olduğu unutulmamalıdır. Bu durumda genel önermenin yüklemine yapılan tanımlamayla tekil bir önermenin yüklemine yapılan betimleme arasında sözlüksel veya sözdizimsel farklar aramak boşunadır.

16a. *Kitap en hakiki dosttur.*

16b. *Babam en hakiki dosttur.*

16c. *Ahmet en hakiki dosttur.*

önermelerinin yüklemi (en hakiki dosttur deyimini) aynıdır. Ancak öznesi genel terim olduğundan 16a genel önerme iken öznelerinde bir şeye gönderim yapılan 16b ve 16c tekil önermelerdir. Görüldüğü gibi genel önerme ile tekil önerme arasındaki ayrım, özne üzerinden yapılırken yüklem bu ayımda işlevsizdir.

İster genel terim ister tekil terim kullanılsın, bağlama bağlı olması sebebiyle şeye yapılan gönderimin başarısı uzlaşımına bağlıdır. Bu sebeple tekil önermenin öznesinin bağlamla ilişkisini kuran (açık veya örtük) başka bir tekil önerme (veya tekil önermeler) bulunmalıdır. Yani her tekil önerme, iletişim öncesinde taraflarca üzerinde uzlaşmış öncül tekil önermenin (veya öncül tekil önermelerin) ardıdır.

17a. *Çocuk ağlıyordu.*

tekil önermesinin doğrulanabilmesi için *çocuk* genel teriminin gönderim yaptığı şeyi daha önce betimlemiş

17b. *Ağacın altında bir çocuk vardı.*

gibi bir öncül gereklidir. Bu durumda 17b, 17a'nın öncülüdür. Her iki önerme tek cümlede birleşebilir:

17c. *Ağacın altındaki çocuk ağlıyordu.*

Ancak 17b'nin (ve dolayısıyla 17c'nin) de bir öncüle ihtiyacı vardır. Çünkü bir şeye gönderim yapan *ağaç* genel terimi de bağlama bağlı olarak anlamlandırılabilir.

17d. *Kaldırımın kenarında bir ağaç vardı.*

Şimdi de bir başka şeye gönderim yapan *kaldırım* genel teriminin bağlamı için bir öncül gereklidir. Öncül önermeler bu şekilde birbirine bağlanarak sürüp gider.

Aynı tespit tekil terimlerle yapılan gönderimler için de geçerlidir:

18a. *İstanbul günlük suç sayısının fazla olduğu bir yerdir.*

tekil önermesinin doğrulanabilmesi için *İstanbul* tekil teriminin gönderim yaptığı şeyi betimlemiş

18b. *İstanbul Türkiye'nin en kalabalık şehridir.*

gibi bir öncül gereklidir. Her iki önerme tek cümlede birleşebilir:

18c. *Türkiye'nin en kalabalık şehri olan İstanbul günlük suç sayısının fazla olduğu bir yerdir.*

Ancak 18b'deki (dolaysıyla 18c'deki) *Türkiye* tekil teriminin gönderim yaptığı şeyi de betimlemiş

18d. *Türkiye Asya ve Avrupa'nın keşiştiği yerde bir ülkedir.*

gibi bir öncüle ihtiyacı vardır. 18d'de de *Asya* ve *Avrupa* tekil terimlerinin gönderim yaptığı şeyleri betimlemiş öncülleri gerektirdiği açıktır.

Görüldüğü gibi her gönderim bir öncülü gerektirir ve her öncül bir başka öncülün ardıdır. Öyleyse mutlak öncül bir tekil önerme (öncülü olmayan bir tekil önerme) yoktur. Mutlak öncülün imkânsızlığı, tekil önermeyi bağlama bağımlı hâle getirirken önermeye konu olan şeyin tanımlanmasını engeller. Tanım yapmayan bir önermenin (tekil önermenin) terimleri arasında özdeşlik olamaz. Çünkü bir şey ancak kendisiyle özdeştir. Şeyle özdeş olmadığından şeyi betimleyen bir deyim aynı şeyi betimleyen bir diğer deyimle de özdeş olamaz. Aynı şeyi betimleyen deyimler arasında özdeşlik kurulması durumunda önemli iletişim sorunları ortaya çıkar. Grünberg tekil terimlerin (Grünberg'in tekil terimlerini betimleyici deyimler olarak anlamak gerekir) kullanımıyla ilgili üç önemli ilke sayar: a. tek anlamlılık ilkesi, b. konu ilkesi, c. değiş tokuş edilebilme ilkesi. Bu ilkelerin göz ardı edilmesi durumunda bazı paradokslar ortaya çıkar.

Aynı şeyi betimleyen deyimler arasında özdeşlik kurulması, "değiş tokuş edilebilme ilkesi"nin göz ardı edilmesiyle ilgili bir paradoksa sebep olur. Örneğin *Scott Waverley'in yazarıdır* önermesinden yola çıkarak *Scott = Waverley'in yazarı* özdeşliğinin kurulması hâlinde *IV. George Scott'un Waverley'in yazarı olup olmadığını bilmek istiyordu* cümlesi *IV. George Scott'un Scott olup olmadığını bilmek istiyordu* biçimine dönüşebilir (Grünberg, 2019, s. 40-45).

Bu paradoksun giderilmesi için Grünberg, Russell'in çözüm önerisini irdeleyerek betimlemelerin mantıksal örgüsünü çözümlenmeye çalışır. Özdeşlik sorununu tanım sorunu üzerinden ele alarak yöntemleri bakımından tanımları ikiye ayırır: a. dolaysız tanımlar, b. dolaylı tanımlar. Dolaysız tanım $I = Dk J(x \text{ } I \text{ dir. Demek ki } x \text{ } J \text{ dir})$ biçiminde ifade edilirken dolaylı tanım $\dots I \dots = Dk J(x \text{ } I \text{ nin içinde bulunduğu önermedir. Demek ki } x \text{ } J \text{ dir})$ biçiminde ifade edilir. Genel terim dolaysız olarak (*İnsan akıllı hayvandır* genel önermesinde doğrulanması gibi) tanımlanabilirken tekil terimi betimleyen deyim, ancak dolaylı olarak (*Scott Waverley'in yazarıdır* tekil önermesinde *Scott'u* betimleyen *Waverley'in yazarı* betimleyici deyiminin *Waverley'in yazarı İskoçlaylıdır* önermesinde doğrulanması gibi) tanımlanabilir (Grünberg, 2019, s. 40-52).

Öyleyse

19a. *Ahmet Ali'nin en büyük oğludur.*

gibi bir tekil önermeden *Ahmet = Ali'nin en büyük oğlu* özdeşliği çıkarılamaz. Gerçi *Ahmet* tekil teriminin yerine *Ali'nin en büyük oğlu* deyiminin kullanılacağı önermelerle karşılaşmak

mümkündür, ancak tekil terim yerine onu betimleyen deyimın başka önermelerde özne olarak kullanılması iletişimin tarafları arasındaki uzlaşmaya bağlıdır.

19b. *Ahmet bugün toplantıya katılmadı.*

tekil önermesinin,

19c. *Ali'nin en büyük oğlu bugün toplantıya katılmadı.*

biçiminde ifade edildiğinde aynı doğruluk değerinde olduğu açıktır, ancak böyle bir değişikliğin yapılabilmesi için 19b'nin ve 19c'nin öncülü olan 19a, İletin muhatabı (veya muhatapları) tarafından bilinmelidir. Yani 19a'yı bilmeyen bir muhatap 19b'yi anlamlandırıp 19c'yi anlamlandıramazken 19a'yı bilmeyen bir başka muhatap 19c'yi anlamlandırıp 19b'yi anlamlandıramayabilir. Bu durumda 19c'yi anlamlandıramayan muhatap için

19d. *Ali'nin en büyük oğlu Ahmet bugün toplantıya katılmadı.*

önermesinde Ahmet teriminin gönderim yaptığı şey Ali'nin en büyük oğlu deyiimiyle veya 19b'yi anlamlandıramayan muhatap için

19e. *Adı Ahmet olan Ali'nin en büyük oğlu bugün toplantıya katılmadı.*

önermesinde Ali'nin en büyük oğlu teriminin gönderim yaptığı şey adı Ahmet olan deyiimiyle belirli hâle getirilmek istenmiş gibidir. Ancak gerek 19d'nin gerekse 19e'nin öznelerinde gönderim yapılan şeyi betimleyen deyimler (gönderim yapan terim de aslında betimleyici bir terimdir), birer yüklemdirler ve yüklem farklı şeylere uygulanabilen genel terimlerdir.

Aslında 19d'de (ve aynı şekilde 19e'de) aynı şeyi konu alan üç adet tekil önerme vardır. Bu önermelerin konu aldığı şeyin tözü x ile gösterilirse

19f. *x 'in adı Ahmet'tir.*

19g. *x Ali'nin en büyük oğludur.*

19h. *x bugün toplantıya gelmedi.*

önermeleri ortaya çıkar (bu önermelerin sayısı sonsuza kadar arttırılabilir). Görüldüğü gibi x 'e uygulanan üç yüklem vardır. Diğer bir ifadeyle x , üç farklı şekilde betimlenmiştir. Öte yandan doğal bir dilde şeye ancak bir deyimle gönderimde bulunulabilir. Demek ki x 'e bu üç genel terimin biriyle gönderim yapılmak zorundadır. İletin tarafları bu üç betimleme arasından hangisi üzerinde önceden bir uzlaşma sağlamışsa o betimleme ile x 'e gönderim yapılır. Üzerinde uzlaşma sağlanmış olduğundan x 'i belirli hâle getiren deyim gönderim için seçilen betimlemedir. Gönderim yapmak üzere kullanılan deyim dışındaki hiçbir betimleme x 'i belirli hâle getiremez. Öyleyse 19d'de x 'e gönderim yapan (başka bir deyişle x 'i belirli hâle getiren) deyim Ahmet olduğundan Ali'nin en büyük oğlu ve bugün toplantıya katılmadı deyimleri x 'i belirli hâle getirmeye katkısı olmayan betimlemelerdir. 19e'de ise Ali'nin en büyük oğlu deyiimi x 'e gönderim yaptığından adı Ahmet olan ve bugün toplantıya katılmadı deyimleri belirleyici olmayan betimlemelerdir.

Gönderim yapmak üzere kullanılan deyim, üzerinde uzlaşılan bir betimleme olduğundan diğer betimleme (veya betimlemeler) muhatap (veya muhataplar) için yeni bilgi (veya bilgiler) içerir. Tekil önermeler yeni bilgi içeren betimlemeyi iletmek üzere üretilir. Verilmek istenen bilgi tekil önermede yüklemde bulunur) Bu nedenle Türkçede yeni veya önemli bilgiyi taşıyan unsurlar olarak sözcük vurgusu, sözcüğün sonunda bulunan çekim eklerinde; tamlama vurgusu, tamlayan unsurda; cümle vurgusu, yüklem bloğunda ve yüklemın en yakınındaki öge üzerindedir. Genel önermede ise durum

tam tersidir. Özne bilinmeyen (tanımlanmaya ihtiyaç duyulan) genel terimken yüklem tanımlayıcı genel terim olarak bilinen (tanımlanmış) bir deyimdir.

Farklı bağlamlar farklı uzlaşımlar gerektirdiğinden farklı iletilerde farklı betimlemelerle şeylere gönderim yapılır. Bununla birlikte daha fazla bağlamda uzlaşısı sağlayabilen betimlemeler gönderime uygun deyimler olarak öne çıkabilirler. Dikkat edilirse 19g'deki betimleme 19h'deki betimlemeye göre daha fazla iletide x' e gönderim yapmak için kullanılabilir. 19f ise diğer iki önermeye göre çok daha fazla iletide x' e gönderim yapmak üzere kullanılabilir. Ancak gönderim için uygun betimlemenin seçiminde belirleyici olan bağlam ve bağlam üzerindeki uzlaşıdır.

Uygulama Bağlantıları

Bir tekil önermenin doğrulanması ister gönderim yapan betimleme olsun ister bunun dışında kalan betimleme (veya betimlemeler) olsun tüm betimlemelerin doğrulanmasıyla mümkündür. $\exists xFx$ (açmak gerekirse '*F'in uygulanabildiği x vardır*') gibi bir betimleme F teriminin x' e uygulanabildiğini veya F teriminin x' i adlandırdığını ifade eder.

Başarısız bir gönderimde bulunan tekil bir önermenin doğrulanamaması Grünberg'in tekil terimlerin kullanımıyla ilgili saydığı üç ilkedен biri olan konu ilkesinin göz ardı edilmesi sonucu ortaya çıkan paradoksun sonucudur. *Bugünkü Fransa kralı keldir* tekil önermesinin öznesinde başarılı bir gönderim yapılmadığından (çünkü Fransa'da günümüzde kral yoktur) önerme doğrulanamamaktadır. Bu önermenin iki betimlemeden (iki tekil önermeden) oluştuğuna dikkat edilmeden sadece yüklemdeki betimleme üzerinden doğrulanmaya çalışılması paradoksa sebep olmuştur.

Bugünkü Fransa kralı keldir.

önermesi

$(\exists x)(x \text{ bugünkü Fransa kralıdır} \wedge x \text{ keldir})$

biçiminde her iki önermede de doğrulanmak zorundadır (Grünberg, 2019, s. 43-45).

20a. *Çocuk ağlıyor.*

tekil önermesi, konu aldığı şeyin (x),

$\text{çocuk}(x) \wedge \text{ağlıyor}(x)$

biçiminde her iki terim için de doğrulanmasını gerektirir. 20a'daki her iki genel terim olan *çocuk* ve *ağlıyor* deyimleri de sadece bir şeye uygulandığından, birli genel terimlerdir (Grünberg, 1999, s. 26).

20b. *Çocuk ve ihtiyar birlikte ağlıyorlar.*

tekil önermesi ise

$\text{çocuk}(x) \wedge \text{ihtiyar}(y) \wedge -\emptyset \text{ birlikte ağlıyor}(x,y)$

gibi üç terim için doğrulanmasını gerektirir. 20b'de *çocuk* ve *ihtiyar* birli genel terimken *ağlamak* ikili genel terimdir.

21a. *Ahmet evlidir.*

tekil önermesi

$\text{Ahmet}(x) \wedge \text{evli}(x)$

iki terim için doğrulanması gerekirken bu terimlerden *Ahmet* deyimi tekil terim olduğundan şeyle arasında adlandırma bağlantısı vardır. Tekil terimler daima birli genel terimler çoklu

olabilirler. 21a' da birli genel terim olan *evli* deyiminden türemiş bir genel terim başka bir tekil önermede ikili bir genel terim olabilir.

21b. *Ahmet Pelin'le evlidir.*

tekil önermesinde

$Ahmet(x) \wedge Pelin(y) \wedge -\emptyset -le\ evli(x,y)$

genel terim olan *-\emptyset -le evli* deyimini ikilidir. 21b'deki genel terimin iki farklı şeyle kurduğu uygulama bağlantısı *-\emptyset -le evli(y,x)* biçiminde de gösterilebilirdi. Ancak böyle bir uygulama bağlantısına uygun olan

21c. *Pelin Ahmet'le evlidir.*

tekil önermesi olmalıdır. Gerçi 21a ile 21b arasındaki fark genel terimde değişikliğe sebep olmamıştır. Ancak çoğu tekil önermenin doğrulamasında şeyleri temsil eden işaretlerin yer değiştirmesi durumunda şeylere uygulanan genel terim de değişir.

22a. *Masada beş tabak var.*

tekil önermesi

$tabak(x) \wedge beş(x) \wedge masa(y) -da\ -\emptyset\ var(y,x)$

biçiminde üç adet birli ve bir adet ikili genel terimin şeylerle kurduğu uygulama bağlantısına sahiptir. 22a ile aynı önermesel anlamdaki

22b. *Masanın üzerinde beş tabak bulunuyor.*

tekil önermesi

$tabak(x) \wedge beş(x) \wedge masa(y) \wedge -nın\ üzerinde\ -\emptyset\ bulunuyor(y,x)$

biçiminde aynı sayıda uygulama bağlantısıyla çözümlenir. 22a ile (dolayısıyla 22b ile) aynı önermesel anlamda olan

22c. *Masa, üzerinde beş tabak bulunduruyor.*

tekil önermesi de

$tabak(x) \wedge beş(x) \wedge masa(y) \wedge üzerinde\ -\emptyset\ bulunduruyor(y,x)$

biçiminde aynı sayıda uygulama bağlantısıyla çözümlenir. 22a, 22b ve 22c'nin aynı önermesel anlama sahip olmalarının ön koşulu her üç önermenin de eşit sayıda uygulama ve adlandırma bağlantısı içermesidir. Ayrıca uygulama bağlantısı kuran genel terimlerin çoklu dağılımları da eşit sayıda olmalıdır. Yani eşit sayıda çoklu genel terimlerle kurulmuş uygulama bağlantıları olmalıdır. Dahası kurulan uygulama ve adlandırma bağlantılarının tümü aynı şeylere eşit dağılmalıdır. Dikkat edilirse her üç önermede de üç adet birli ve bir adet ikili genel terim şeylerle uygulama bağlantısı kurmuştur. Her üç önermede de genel terimlerin üç adedi birli, bir adedi ikilidir. Ayrıca her üç önermede de *x*'e iki adet birli genel terim, *y*'ye bir adet birli genel terim ve *x* ile *y* arasındaki ilişkiyi göstermek için de bir adet ikili genel terim uygulanmıştır.

Çoklu genel terimlerin birden fazla şeyle kurduğu uygulama bağlantısında önermenin sözdizimine dikkat edilmelidir. Böyle bağlantıları tespit etmek için önce genel terimler silinmeli, yerine şeyleri gösteren işaretler konulmalıdır. Sondan eklemeli bir dil olduğundan Türkçe ifadeler üzerinde silme işlemi yapılırken geriye kalan ekler önüne “-” konularak korunmalıdır. Eğer geriye ek kalmıyorsa “-\emptyset” konulmalıdır. Bu işlem yapılırken aynı şeyi birden fazla göstermeye gerek yoktur. Ardından

şeylerin işaretleri silinip ifadenin sonuna eklenen yay ayraçın içine, cümledeki sırasına göre, arasına “,” konularak yerleştirilmelidir. 22a üzerinde bu iki aşama aşağıdaki gibi gösterilebilir:

birinci aşama: y -da x var

ikinci aşama: $-da$ $-\emptyset$ var (y, x)

Terimlerle şeyler arasında kurulan bağlantılar için farklı gösterimler denenebilir. Örneğin Palmer, terimi köşeli ayraç içine alıp şeyleri temsil eden işaretleri ayraç dışında bırakarak gösterir. Böyle bir çözümlemede *John Mary ile evlidir* önermesinde ikili genel terimin şeylerle kurduğu uygulama bağlantısı [*ile evli olmak*] x, y biçiminde gösterilmiştir (Palmer, 2020, s. 161-162).

Türkçe ifadeler üzerine mantık temelli biçimsel bir anlam çözümlemesi yapan Akşehirli çalışmasının bir bölümünü anlam modellemesine ayırmıştır. Bu modelin temelinde de şeyler (nesnelere) ve tümeller (kümeler) arasındaki ayrım yer alır. Dilsel ifadelerin nesnelere birleşmesi, çalışmada sunulan modelin kabataslak tanımını olarak görülebilir. Bu çözümlemede uygulama ve adlandırma bağlantıları sembolik mantıkta kullanılan tümel ve tikel niceleyiciler aracılığıyla gösterilmiş, mantıksal ilişkiler için ise mantıksal değişmezler kullanılmıştır. Böyle bir çözümlemede *Ayşe siyah bir kedi gördü* cümlesi

$$\exists x(SİYAH(x)) \wedge \exists x(KEDİ(x)) \wedge GÖR(aşşe, x)(\forall x)$$

biçiminde gösterilir. Bu gösterim *bazı x'ler için x siyahtır ve x kedidir ve ayşe x'i gördü* anlamına gelir (Akşehirli, 2022, s.119-125).

Dilsel ifadelerin mantıksal-matematiksel bir çözümlemesini Türkçe üzerinden yapan Özgen ise cümlelerin biçimsel çözümlemesini “Tür Kuramı” başlığı altında yapmayı denemiştir. Özgen’e göre Ali zeki bir öğrencidir önermesinin doğrulanabilmesi Ali zekidir ve Ali öğrencidir önermelerinin birlikte doğrulanmasıyla mümkündür. Dolayısıyla önerme

$$\llbracket \text{zeki bir öğrenci} \rrbracket = \llbracket \lambda x_e . x \text{ zekidir ve } x \text{ bir öğrencidir} \rrbracket$$

biçiminde veya

$$\llbracket \text{zeki bir öğrenci} \rrbracket (x) = (\llbracket \text{zeki} \rrbracket \wedge \llbracket \text{bir öğrenci} \rrbracket) (x)$$

biçiminde gösterilir (Özgen, 2002, s. 262-263).

Adlandırma Bağlantıları

Bir tekil terimin şeyle kurduğu bağlantı olarak adlandırma bağlantısı biçimsel gösteriminde özdeşlik ilkesine dikkat edilmelidir. Bir şey ancak kendisiyle özdeş olduğundan şeyi temsil eden işarette ancak aynı işaretle özdeş olur ($x=x$ olur). Diğer yandan özdeşlik ilkesinin gereği olarak bir şey kendisiyle ilişki kurması imkânsız olduğundan şeyi temsil eden işaret parantez içinde birden fazla bulunamaz (daha açık bir ifadeyle $F(x, x)$ olamaz). Bu durumda

23a. *Ben Ahmet'im.*

tekil önermesi

$$\text{ben}(x) \wedge \text{Ahmet}(x) \wedge -\emptyset -\emptyset \text{ olur}(x, x) \text{ (ek-fiil olmak fiiline dönüşür)}$$

Görüldüğü gibi (x, x) biçiminde gösterilen ikili uygulama bağlantısı özdeşlik ilkesiyle çelişir. Çelişkinin giderilmesi için tekil terimin adlandırma bağlantısı kurduğu şeyle ilişkisi kesilir. Böylece tekil terimin, kendisiyle adlandırma bağlantısı kurduğu varsayılır. Bu yeni adlandırma bağlantısında ortaya çıkan şey (tekil terimin kendisi) ayrı bir işaretle temsil edilir. Sonuçta iki ayrı işaretle temsil edilen iki ayrı şey (tekil terimin, başlangıçta adlandırma bağlantısı kurduğu şey ve sonrasında adlandırma

bağlantısı kurduğu şey olan kendisi) ve bu iki şey arasındaki ilişkiyi ifade eden ikili uygulama bağlantısı ortaya çıkar.

Bu durumda 23a

$$\text{ben}(x) \wedge \text{Ahmet}(y) \wedge -\emptyset -\emptyset \text{ olur}(x,y)$$

biçiminde çözümlenmelidir. 23a ile aynı önermesel anlamdaki

23b. *Benim adım Ahmet'tir.*

23c. *Bana Ahmet denir.*

23d. *Ben Ahmet diye adlandırılırım.*

önergeleri de sırasıyla

$$\text{ben}(x) \wedge \text{Ahmet}(y) \wedge -\text{in adı} -\emptyset \text{ olur}(x,y)$$

$$\text{ben}(x) \wedge \text{Ahmet}(y) \wedge -a -\emptyset \text{ denir}(x,y)$$

$$\text{ben}(x) \wedge \text{Ahmet}(y) \wedge -\emptyset \text{ diye adlandırılır}(x,y)$$

biçimlerinde çözümlenirler.

Benzeri bir ikili uygulama bağlantısı genel terim olarak kullanılması mümkün olan bir tümelin özne olduğu önergelerin çözümlenmesinde de ortaya çıkar. Böyle önergelerde tekil terim olarak kullanılan tümel farklı bir şeye değil, bir deyim olarak kendisine gönderim yapar. Bir deyim olarak her tümel, özünde bir göstergedir. Göstergenin gösteren ve gösterilen olmak üzere iki boyutu olduğundan tekil terim olarak kullanılan bir tümelin kendisiyle kurduğu adlandırma bağlantısı için iki seçenek vardır:

birinci seçenek: Tekil terim olarak kullanılan tümel, kendi göstergesinin göstereniyle bir adlandırma bağlantısı kurabilir.

24a. *İnsan beş harfli sözcüktür.*

tekil önermesiyle aynı önermesel anlamdaki

24b. *'İnsan' biçimde gösterilen sözcük beş harflidir.*

tekil önermesindeki bağlantılar

$$\text{İnsan}(x) \wedge \text{sözcük}(y) \wedge \text{beş harfli}(y) \wedge -\emptyset \text{ biçiminde gösterilir}(y,x)$$

biçiminde çözümlenir. 24a'daki (aynı şekilde 24b'deki) adlandırma bağlantısına bağlı olarak ikili bir uygulama bağlantısı ortaya çıkmıştır.

ikinci seçenek: Tekil terim olarak kullanılan tümel, kendi göstergesinin göstereniyle de bir adlandırma bağlantısı kurabilir. Ancak özünde bir küme olan tümelin, bir gösterge olarak gösterilen üzerinden tekil terim olarak kullanılmasının iki yolu vardır:

birinci yol: Söz konusu tümel, bir başka kümenin elemanına dönüşerek tekil terim gibi kullanılır.

24c. *İnsan bir hayvan türüdür.*

tekil önermesi

24d. *İnsan bir hayvandır.*

genel önermesinden farklıdır. 24d' de *insan* deyimini farklı şeylere uygulanabilen genel terimken 24c' deki *insan* deyimini bir türün adı olarak insan türleri kümesinin bir elemanıdır (başka bir deyişle bir şeydir). 24c

$(\exists x) (x \text{ insandır} \wedge x \text{ hayvan türüdür})$

biçiminde gösterilebilirken 24d

$(\forall x) (x \text{ insandır} \rightarrow x \text{ hayvandır})$

biçiminde gösterilir. 24c ile aynı önermesel anlamda olan

24e. '*İnsan*' bir hayvan türünün adıdır.

tekil önermesindeki bağlantılar

$\text{İnsan} (x) \wedge \text{hayvan türü} (y) \wedge -\emptyset -\text{nün adı} (x,y)$

biçiminde çözümlenir. Görüldüğü gibi 24e' de (dolayısıyla 24c' de) adlandırma bağlantısından ikili bir uygulama bağlantısı türemiştir.

ikinci yol: Söz konusu tümel, bir kümenin elemanlarının ortak özelliklerinden birini ifade eden tekil terim gibi kullanılır.

24f. *İnsan olmak üstün bir niteliktir.*

tekil önermesiyle aynı anlamda olan

24g. '*İnsan*' üstün bir niteliğin adıdır.

tekil önermesindeki bağlantılar

$\text{İnsan} (x) \wedge \text{üstün bir nitelik} (y) \wedge -\emptyset -\text{in adı} (x,y)$

biçiminde çözümlenir. Görüldüğü gibi bir tümel genel terim olarak kullanılabilirdiği gibi tekil terim olarak da kullanılabilir. Ancak bir tümelin tekil terim olarak kullanılabilmesi için, onun şeyle olan uygulama bağlantısının kesilerek kendisiyle bir adlandırma bağlantısı kurulmalıdır.

Her adlandırma bağlantısından ikili bir uygulama bağlantısı türediğinden, tekil terim olarak kullanılan bir tümelin çözümlenmesiyle genel terim olarak kullanılan bir tümelin çözümlenmesi farklı olur.

25a. *Mavi bir renktir.*

25b. *Gök mavidir.*

tekil önermeleri karşılaştırıldığında *mavi* 25a' da tekil terim, 25b' de genel terimdir. Bu durumda 25a

$\text{Mavi} (x) \wedge \text{renk} (y) \wedge -\emptyset -\text{in adı} (x,y)$

biçiminde çözümlenirken 25b

$\text{gök} (x) \wedge \text{mavi} (x)$

bağlantılarıyla çözümlenir.

25a' dan elde edilen *mavi renk* deyimini ile 25b' den elde edilen *mavi gök* deyimini, her ne kadar sözdizimsel olarak aynı yapıda olsa da bu deyimlerin mantıksal örgüsü birbirinden oldukça farklıdır. Aynı mantıksal örgü farkı *acı hissi* (*Acı histir*) önermesi ile *acı biber* (*Biber acıdır*) önermesindeki *acı*

deyimleri arasında; *iki sayısı* (İki sayıdır) önermesi ile *iki elma* (Elma iki adettir) önermesindeki *iki* deyimleri arasında da vardır.

Benzer bir mantık örgüsü farkı *Van Gölü* ile *Van kedisi* deyimleri arasında da vardır. *Van Gölü* deyimini bir önerme (*Van bir göl adıdır* biçiminde) olduğundan bu önermedeki bağlantılar

$$\text{Van}(x) \wedge \text{göl}(y) \wedge -\emptyset \text{-in adı}(x,y)$$

biçiminde çözümlenir. *Van kedisi* deyimini ise önerme değil, şeyle uygulama bağlantısı kuran bir genel terim olduğundan bu bağlantı

$$\text{Van kedisi}(x)$$

biçiminde gösterilir. Zaten Türkçenin sözdizimsel yapısı *Van gölü* ve *Van kedisi* ifadeleri arasında açık bir ayırım yapar. *Van kedisi* cümlede belirtme durumu eki almadan nesne olarak kullanılabilirken *Van gölü* için böyle bir kullanım söz konusu değildir.

Görüldüğü gibi bir tümel genel terim olarak kullanılabilirken ada dönüşüp tekil terim olarak da kullanılabilir. Grünberg tümellerin üç yolla tekil terim olarak kullanılabilmesini belirtir(Grünberg, 2006, s. 115):

1. *Gök, mavinin elemanıdır* önermesinde *mavi*, mavi nesnelere kümesini gösteren kapsamsal soyut tekil terim;

2. *Mavi, duyuşsal bir niteliktir* önermesinde *mavi*, mavi olma özelliğini gösteren içlemsel soyut tekil terim;

3. *Mavi, bir renktir* önermesinde *mavi*, mavi nesnelere toplamını (bireyler kâkülünü) gösteren somut tekil terim.

Öte yandan bir adın tümele dönüşmesi mümkün değildir. Kapsamı ve içlemi olmadığından genel terim olarak kullanılamayan adlar, sadece tekil terim olarak kullanılabilirler. Ancak kapsamı ve içlemi olmayıp bağlama göre anlamlandırılabilen, bununla birlikte tekil terim olarak kullanılamayan deyimler de vardır. "Egoantrik tikel"ler olarak bilinen bu deyimler tekil önermelerde mutlak yüklem olarak kullanılırlar. Russell, bu deyimleri şeyi betimlemeden sadece işaret etmesi bakımından adlara (özel adlara) benzettir. Öte yandan farklı olan şeylere uygulanması yönüyle de bu deyimler yüklem gibi davranır (Russell, 2013, s. 123-125). Şeyi bağlamla ilişkilendirdiklerinden, bu deyimler her şeye yüklenebilirler. Tümel olmadığı hâlde şeylerle uygulama bağlantısı kuran, bu sebeple genel terim gibi davranan bu deyimler, asla genel bir önermede bulunamazlar.

26a. *Bu kitaptır.*

tekil önermesinde kitap genel teriminin uygulandığı bir şey, bir bağlamla ilişkilendirilmektedir.

26a

26b. *Kitap bu bağlamda konumlanmıştır.*

biçiminde iki adet birli uygulama bağlantısı ve bir adet ikili uygulama bağlantısıyla çözümlenir. 26b'deki (dolayısıyla 26a'daki) bağlantılar

$$\text{kitap}(x) \wedge \text{bu bağlam}(y) \wedge -\emptyset \text{-da konumlanmış}$$

biçiminde gösterilir.

Bir tekil önermede tekil terim sayısı kadar adlandırma bağlantısı, genel terim sayısı kadar birli uygulama bağlantısı vardır. Bu bağlantılara ek olarak bir tekil önermede, adlandırma bağlantılarından türeyen ikili uygulama bağlantıları ve şeyler arasındaki ilişkiyi gösteren çoklu uygulama bağlantıları

da bulunur. İki den fazla şey arasındaki bir uygulama bağlantısı birden fazla ikili uygulama bağlantısı biçiminde çözümlenebilir. Yani

$$F(x,y,z)=F_1(x,y)\wedge F_2(x,z)\wedge F_3(y,z)$$

mümkündür.

Tekil önermelerin çözümlenebilmesi için, öncelikle önermede uygulama ve adlandırma bağlantısı kurulan şeylerin tespit edilmesi gereklidir.

27a. Kitabımı, yanımdaki Artvinli öğretmene gösterdim.

tekil önermesi şeyler ile ilgili aşağıdaki önermelerden oluşur.

27b. b benim

27c. k bir kitaptır.

27d. y bir yerdir.

27e. ş bir şehirdir.

27f. ö bir öğretmendir.

27g. a bir addır.

Şeyler ile şeylere uygulanan ve şeyleri adlandıran terimler tespit edildikten sonra çoklu bağlantılar ortaya çıkarılabilir. 27a'da çoklu bağlantılardan aşağıdaki önermeler tespit edilebilir.

27h. b k'yi yazdı.

27i. y, b'nin yanındadır.

27j. a, ş'nin adıdır.

27k. ö, ş'de dünyaya gelmiştir.

27l. ö, y'de konumlanmıştır.

27m. b, k'yi göstermiştir.

27n. b, ö'ye göstermiştir.

Tüm bu tekil önermeler tespit edildikten sonra geriye bu önermeleri aşağıdaki gibi göstermek kalır:

ben (b) \wedge kitap (k) \wedge yan taraf (y) \wedge şehir (ş) \wedge öğretmen (ö) birli uygulama bağlantıları

Artvin (a) adlandırma bağlantısı

-ø -ı yazdı (b,k) \wedge -ø -nin yanında (y,b) \wedge -ø -nin adı (a,ş) \wedge -ø -de dünyaya geldi (ö,ş) \wedge -ø -de konumlandı(ö,y) \wedge -ø -ı gösterdi (b,k) \wedge -ø -e gösterdi (b,ö) ikili uygulama bağlantıları.

SONUÇ

Sözcelerin edimini önermesinden ayırmak ve ediminden bağımsız olarak önermesini çözümlmek, dilin sınırları içinde deyimlerin kabul edilebilir bir sınıflamasına imkân verir. Bu bakış açısıyla aşağıdaki sonuçlara ulaşılabilir:

1. Doğrulanabilir ifadeler olarak önermeler dış gerçeklikle kurdukları ilişkiler üzerinden değerlendirildiğinden önermeleri ifade eden deyimleri oluşturan terimler kapalı bir dil dizgesi içinde birbirleriyle kurdukları sözdizimsel ilişki üzerinden değil, dil - gerçeklik ilişkisi üzerinden çözümlenir.

Aristo'nun *Kategoriler*'ini belirleyen bu bakış açısı ile yapılan çözümlenmelerle her dilde aynı sınıflandırmaları yapmak mümkün olur.

2. Grünberg'in *Anlam Kavramı Üzerine Bir Deneme*'sinde önermeler genel ve tekil olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Bu ayrıma göre genel önerme aralarında zorunlu kaplam - işlem ilişkisi bulunan tümellerin terim olarak birbirleriyle kurduğu tanımsal ilişkinin ifadesi iken tekil önermelerde tümeller şeylerle ilişki kurduğundan böyle önermelerde terimler arasında zorunlu bir ilişki söz konusu olamaz. Grünberg'in önermelere ilişkin yaptığı ayırım, bu yazıda deyimlerin sözdizimsel çözümlenmesi için kullanılmıştır.

Bu ayrıma göre terimler arasında zorunlu bir anlamsal ilişkinin sonucu olarak genel terimlerin cümle biçiminde kurulması zorunludur. Hangisinin özne hangisinin yüklem olması gerektiği terimler arasındaki anlamsal ilişkiye bağlı olarak belirlendiğinden birer cümle olarak genel önermelerin biçimi tanımsal ilişkinin zorunlu sonucudur. Genel bir önermenin öznesinde tek bir terim olduğundan genel önerme olan bir cümlenin öznesi sadece bir tümelden (sözlük ögesinden) oluşur. Yani genel bir önermenin ilgili dilin sözdizimi kurallarına uygun bir cümle ile ifadesinde öznedeki tek bir sözlük ögesi olması gerektiğinden öznedeki (eğer varsa) eklemli birimler arasında sözdizimsel bir ilişki olamaz.

Tekil önermelerin terimleri arasında zorunlu kaplam - işlem ilişkisi bulunmadığından böyle önermelerin terimleri arasındaki sözdizimsel ilişki söz konusu dilin sözdizimine uygun her tür biçimde kurulabilir. Yani tekil bir önerme cümle olmak zorunda değildir.

3. Bu yazıda Aristo'nun yine *Kategoriler*'inde şeyleri karşılamak üzere öz (cevher) kategorisindeki tümellerin şeylere gönderim yapmak üzere daha kullanışlı olduğu ve bu kategorilerdeki tümeller arasında da aynı şeye gönderim yapmak üzere kaplamı daha dar işlemi daha geniş olanların seçilmesinin gerektiği fikrine karşı çıkmıştır. Gerçi bu yöntemle genellikle başarılı gönderimler yapılır, ancak tekil önermelerle ilgili bir sorun olduğundan gönderimin başarısı nihayetinde bağlamla ilişkilidir. Gönderim için doğru bir seçim, bağlama uygun bir seçim demektir. Bağlama uygun bir gönderim başarılı olur ve iletişimin gerçekleşmesini sağlar, başarısız bir seçim ise bağlama uygun olmadığından iletişimin aksamasına sebep olur. Yani kaplamı daha geniş işlemi daha dar bir tümelle başarılı gönderimlerin yapılabilirdiği iletişimsel bağlamlar mümkündür.

Bir şeye ister uygulama bağlantısı ister adlandırma bağlantısı kursun şeye gönderim için seçilen deyim aynı şeye uygulama veya adlandırma bağlantısı kuran diğer deyimlerle birlikte oluşturduğu tekil önermenin sözdizimini belirler. Tekil önermenin cümle biçiminde olması durumunda gönderim için kullanılan deyim özne, tamlama biçiminde olması durumunda ise gönderim için kullanılan deyim tamlanan olur.

4. Anlamsal ilişkilerin sözdizimsel sonuçları olduğu yönündeki değerlendirme yerinde olmakla birlikte bu değerlendirmeden, deyimler üzerine yapılan anlamsal bir çözümlenmenin sözdizimsel koşulları olduğu sonucuna varılmamalıdır. Gönderimin başarısı bağlama bağlı olduğundan, bu yazıda, gönderimin sözdizimsel koşullarının olmadığı öne sürülmüştür. Çünkü başarılı bir gönderim, iletişimin tarafları arasında iletişime konu olan şey hakkında iletişim öncesinde gerçekleşmiş uzlaşıyla mümkündür. Başarısız bir gönderim söz konusu olursa gönderim için farklı bir deyim başvurulur. Yani gönderim için seçilmemiş bir betimleyici deyim gönderimin başarısına sunacağı katkının sözdizimsel yetkinliği olamaz. Dolayısıyla gönderime katkısı yönüyle betimleyici deyimler arasında sözdizimsel özelliklerine göre bir sınıflandırma yapılamaz.

Şeyler sonsuz özelliğe sahip olduklarından şeyleri betimleyen deyimler birbirleriyle ve şeyin adıyla özdeş değillerdir. İletişimin tarafları şeye, üzerinde uzlaşmış iseler adıyla veya üzerinde uzlaştıkları betimlemeyle başarılı bir gönderim yapabilirler. Üzerinde uzlaşmış genel veya tekil terim

söz konusu şey ile ilgili öncül tekil önerme (veya tekil önermelerin) varlığıyla açıklanabilir. Yani her tekil önerme bir öncül tekil önermeyi gerektirir ve benzer şekilde her tekil önerme bir başka tekil önermenin öncülüdür.

5. Bu yazıda, tekil önermelerde deyimlerle şeyler arasındaki uygulama ve adlandırma bağlantılarını göstermek üzere bir yöntem önerilmiştir. Bir genel terim sadece bir şeye uygulanırsa birli, birden fazla şey arasındaki ilişkiyi gösterirse çokludur. Tekil terimler ise sadece bir şeyle adlandırma bağlantısı kurabilir. Şeylerle birli uygulama ve adlandırma bağlantısı kuran terimler ile şeyler arasındaki ilişkiler üzerinden çoklu uygulama bağlantısı kuran terimler önermelerin anlam örgüsünü oluşturur. Bu örgünün, önermenin sözdizimsel ifadesine bağlı olmadığı açıktır.

SUMMARY

In this article, the semantic relationships behind syntactic formations are questioned. The meaning of linguistic expressions is classified based on their relationship with external reality. A semantic classification based on the language-external reality relationship not only reveals the reasons for syntactic formations but also enables a universal classification. Therefore, in this article, although the sample linguistic expressions have been selected from standard Turkish, the criteria used for classification are valid for every language.

Accepting meaning as a reflection of reality means evaluating linguistic expressions as propositions. For this, first of all, communicative purposes (act) should be ignored and linguistic expressions should be reduced to propositions. The general-singular distinction made by modern logic between propositions also grounds the semantic analysis of linguistic expressions in this article. According to this distinction, while the general proposition is the expression of the definitional relationship established by universals with each other as terms, which have a necessary extension - comprehension relationship between them, since universals establish a relationship with things in singular propositions, there cannot be a necessary relationship between the terms in such propositions.

In this article, it is argued that it is necessary to establish general terms in sentence form as a result of a necessary semantic relationship between the terms. Because the subject - predicate relationship is a defined - definer relationship and this definition is within the boundaries of the language. Since the subject of a general proposition has only one term, the subject of a sentence that is a general proposition consists of only one universal.

There is no necessary relationship between the terms of singular propositions, which are descriptions. The syntactic relationship between the terms of singular propositions can be established in any way appropriate to the syntax of the language. That is, a singular proposition does not have to be in sentence form. In this article, Aristotle's idea about reference in his "Categories" is opposed to. According to Aristotle, universals that are in the category called "substance" have a narrower extension and a broader comprehension are more suitable for referring to things. Although successful references are often made through this method, since there is a problem with singular propositions, the success of the reference ultimately depends on the context. A right choice for reference means a choice based on context. A reference appropriate to the context is successful and enables communication to occur while an unsuccessful selection is not appropriate to the context and, therefore, causes communication to fail. In other words, communicative contexts in which successful references can be made with universals that are broader in extension and comprehension in content are possible.

Whether it establishes an application connection or a naming connection with something, the expression chosen to refer to the thing determines the syntax of the singular proposition it forms together with the other expressions that establish an application or naming connection with the same

thing. If the singular proposition is in sentence form, the expressions used for reference is the subject. If it is in phrase form, the expressions used for reference is the determination.

Although the assessment that semantic relations have syntactic consequences is appropriate, it should not be concluded from this assessment that a semantic analysis on expressions has syntactic conditions. Since the success of the reference depends on the context, it is argued in this article that there are no syntactic conditions of the reference. Because a successful reference is possible with an agreement between the parties of the communication about the thing that is the subject of communication before communication. In case of an unsuccessful reference, a different expression is used for the same reference. In other words, a descriptive expression that has not been selected for reference cannot have syntactic competence to contribute to the success of the reference. Therefore, a classification cannot be made among descriptive expressions according to their syntactic properties in terms of their contribution to reference.

In this article, a method is proposed to show the application and naming connections between expressions and things in singular propositions. A general term is unified if it applies to only one thing, and multiple if it indicates the relationship between more than one thing. Singular terms, on the other hand, can only establish a naming connection with things. Terms that establish unified application and naming connections with things and terms that establish multiple application connections through the relationships between things constitute the semantic structure of propositions. It is clear that this structure does not depend on the syntactic expression of the proposition.

Makale Bilgileri		Article Information	
Etik Kurul Kararı:	Çalışma, Artvin Çoruh Üniversitesi'nin 03.10.2002 tarihli ve E-18457941-050.99-64617 onay numaralı kararı ile Etik Onay almıştır.	Ethics Committee Approval:	The study received Ethical Approval from Artvin Çoruh University with the approval number of E-18457941-050.99-64617 and the date of 03.10.2002 / Since the data for the research were gathered before 2020, it is exempt from the Ethics Committee Approval.
Katılımcı Rızası:	Katılımcı Yoktur.	Informed Consent:	No participant.
Mali Destek:	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.	Financial Support:	No financial support from any institution or Project.
Çıkar Çatışması:	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.	Conflict of Interest:	No conflict of interest.
Telif Hakları:	Telif hakkına sebep olacak bir materyal kullanılmamıştır.	Copyrights:	No material subject to copyright is included.

KAYNAKÇA

- Akşehirli, S. (2022). *Biçimsel anlambilim - temel kavramlar*. Ankara: Anı Yay.
- Aristoteles (2017). *Kategoriler - önermeler*. (F. Akderin, Çev.). İstanbul: Say Yay.
- Armstrong, D. M. (2017). *Tümeller (bakış açımı değiştirmedğim bir giriş)*. (E. S. Kuşçu Çev.). İstanbul: Dergâh Yay.
- Denkel, A. (2021). *Anlam ve nedensellik*. Ankara: Doğu Batı Yay.
- Grünberg, T. (1999). *Anlama belirsizlik ve çok anlamlılık*. Ankara: Gündoğan Yay.
- Grünberg, T. (2006). *Anlam kavramı üzerine bir deneme*. İstanbul: Yapı Kredi Yay.
- Grünberg, T. (2019). Bertrand Russell'in Tasvirler Teorisi. *Felsefe ve felsefi mantık yazıları*. İstanbul: Yapı Kredi Yay.
- Kıran, Z. (1999). Sözceleme ve Göstergibilim. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 10, 93-99. Erişim adresi: <http://dad.boun.edu.tr/tr/download/article-file/52702>
- Löringhoff, B. F. (1973). *Mantık*. (T. Mengüşoğlu, Çev.). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.
- Öner, N. (2017). *Klasik mantık*. Ankara: Divan Kitap Yay.
- Özgen, M. (2022). *Dilin matematiği - formel anlabilime giriş*. Ankara: Nobel Yay.
- Palmer, F. R. (2020). *Semantik (yeni bir anlambilim projesi)*. (R. Ertürk, Çev.). Ankara: Fol Kitap Yay.
- Russell, B. (2013). *Anlam ve doğruluk üzerine*. (E. Ovat, Çev.). Ankara: İtalik Yay.
- Saussure, F. (1998). *Genel dilbilim dersleri*. (B. Vardar, Çev.). İstanbul: Multilingual Yay.
- Searle, J. R. (2000). *Söz edimleri*. (R. L. Aysever, Çev.). Ankara: Ayraç Yay.
- Temimhan, T. (2007). *Genel ve özel ifadeler*. İstanbul: Cinius Yay.
- Yılmaz, Ç. (2021). Türkçede Kendiliğinden Belirli İfadeler. *Gazi Türkiyat Dergisi*, 29,105-133. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2183084>